

ВІДГУК
на дисертацію Павлущенка Станіслава Миколайовича
«Фрустраційна толерантність військовослужбовців Сил спеціальних
операцій до виконання бойових завдань в умовах бойових дій»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 053 – психологія

Дисертація Павлущенка Станіслава Миколайовича присвячена надзвичайно актуальній темі, оскільки являє собою продуктивну спробу внести вагомий вклад у вирішення актуальної науково-практичної проблеми фрустраційної толерантності військовослужбовців Сил спеціальних операцій до виконання бойових завдань в умовах бойових дій. Як справедливо зазначає автор дисертації, у жодному виді екстремальної практичної діяльності відповідні фахівці не зіштовховуються з такими фрустраційними перешкодами і труднощами, які потрібно долати операторам Сил спеціальних операцій Збройних Сил України під час виконання бойових завдань в умовах російсько-української війни. Високий рівень загрози для життя, різкі зміни обстановки, вороже оточення, виконання завдань у відриві від основних сил, у складі малих груп, за суворих часових обмежень, необхідність високої маневреності в тилу противника, швидкого темпу пересування по території контролюваній противником, обмеженість картини ведення бойових дій, залежність результатів від професіоналізму кожного оператора, командного духу та лідерських якостей командира групи спеціального призначення, наявність суперечностей між нормами міжнародного гуманітарного права та живучістю групи спеціального призначення висувають особливі вимоги до психічної сфери оператора Сил спеціальних операцій Збройних Сил України.

Автором дисертації коректно визначено об'єкт, предмет, мету дослідження, а також завдання дослідження. Ним гармонійно поєднано у психологічному інструментарії як теоретичні, емпіричні, так і відповідні

математичні методи дослідження. Слід також зазначити, що С.М. Павлущенком коректно визначено наукову новизну отриманих результатів. Зокрема, ним уперше: обґрунтовано психологічні особливості розвитку фрустраційної толерантності операторів Сил спеціальних операцій до виконання завдань в умовах бойових дій; розроблено й апробовано авторську методику «Прогнозування поведінки військовослужбовців Сил спеціальних операцій в екстремальних умовах виконання завдань за призначенням», яка дозволяє діагностувати рівень фрустраційної толерантності та прогнозувати поведінкові стратегії операторів Сил спеціальних операцій до виконання завдань в умовах бойових дій; розроблено й апробовано програму розвитку фрустраційної толерантності військовослужбовців Сил спеціальних операцій до виконання завдань в умовах бойових дій «Іду на Ви».

Крім того, дисертантом удосконалено діагностичний інструментарій для оцінювання здатності операторів Сил спеціальних операцій виконувати бойові завдання за призначенням в умовах відбиття збройної агресії, а також інструментарій спеціальної психологічної підготовки воїнів-спецназівців завдяки включеню до її змісту комплексної програми розвитку фрустраційної толерантності до виконання завдань в умовах бойових дій. У дисертації С.М. Павлущенка набули подального розвитку уявлення про зміст і значення фрустраційної толерантності операторів Сил спеціальних операцій до виконання завдань в умовах бойових дій.

Безперечним необхідно визнати і практичне значення дослідження, яке полягає у їхньому впровадженні у практику організації психологічного забезпечення військових частин (підрозділів) Сил спеціальних операцій Збройних Сил України: авторської методики – для діагностування рівня фрустраційної толерантності операторів бойових частин, а також на етапі кваліфікаційних іспитів курсантів навчального центру Сил спеціальних операцій Збройних Сил України; комплексної програми розвитку фрустраційної толерантності (повністю або поблоково) – у практичній

діяльності командирів, офіцерів структур морально-психологічного забезпечення військових частин (підрозділів) під час проведення заходів спеціальної психологічної підготовки на етапі підготовки до виконання завдань за призначенням, а також в освітній процес Національного університету оборони України в процесі проведення навчальних занять зі слухачами у межах вивчення навчальної дисципліни «Психологія діяльності в особливих умовах», а також слухачами курсів підвищення кваліфікації.

У першому розділі «Теоретико-методологічні аспекти фрустраційної толерантності операторів Сил спеціальних операцій до виконання завдань в умовах бойових дій» автором здійснено теоретичний аналіз наукових підходів українських та зарубіжних вчених до вивчення феноменів фрустрації і фрустраційної толерантності, який засвідчив їхню несуперечність і невзаємовиключеність, а навпаки, поглиблення й розширення уявлень про їхню складність та багатоаспектність. На основі аналізу вивчених джерел дисертантом визначено, що фрустраційна толерантність – це інтегративна характеристика особистості, головними компонентами якої є стійкість, витривалість у ставленні до фрустраторів, мотивація до подолання перешкод, життєвий оптимізм, когнітивне оцінювання на основі рефлексії та процесів критичного мислення, що передбачають здатність прогнозувати успішне подолання фрустраторів. За результатами досліджень щодо структури фрустраційної толерантності ним визначено, що стійкість до фруструючих перешкод виконання бойових завдань залежно від типу, виду та специфіки діяльності містить складну систему психологічних компонентів.

С.М. Павлущенком крім того з'ясовано, що специфіка та умови виконання завдань за призначенням операторами Сил спеціальних операцій мають такі фрустраційні перешкоди: високий рівень загрози для життя, різкі зміни обстановки, перебування у ворожому оточенні, виконання завдань у відригі від основних сил у складі малих груп за суворих часових обмежень, висока маневреність у тилу, необхідність швидкого пересування,

обмеженість картини ведення бойових дій, залежність результатів від професіоналізму кожного оператора, командного духу та лідерських якостей командира групи, можливість виникнення суперечностей між нормами міжнародного гуманітарного права та забезпеченням живучості групи. Зазначені перешкоди впливають на виконання завдань в умовах бойових дій як потенційно фруструючі та висувають особливі вимоги до психічної сфери оператора Сил спеціальних операцій.

Диссертантов виокремлено психологічні особливості фрустраційної толерантності оператора Сил спеціальних операцій до виконання завдань в умовах бойових дій: сила, врівноваженість, рухливість нервової системи, низький рівень тривожності, фрустрованості, ригідності, толерантність до невизначеності, готовність до ризику, професійна мотивація, мотивація до успіху, бойова мотивація, креативне мислення, аналітичний стиль мислення, здатність до рефлексії, відсутність ірраціональних установок, оптимальний або сприятливий рівень фрустраційної толерантності, екстрапунітивна або інтропунітивна реакція з фіксуванням на подолання перешкоди, конструктивні копінг-стратегії, спрямовані на позитивне переоцінювання фруструючої ситуації, планування вирішення проблеми, взяття відповідальності на себе.

У другому розділі «Організацій роботи й обґрунтування методів дослідження» автором обґрунтовано відібраний психодіагностичний інструментарій, який надав йому можливість комплексно дослідити фрустраційну толерантність оператора Сил спеціальних операцій як професійно важливої властивості. У свою чергу авторська методика «Прогнозування поведінки військовослужбовців Сил спеціальних операцій в екстремальних умовах виконання завдань за призначенням» дозволяє діагностувати рівень фрустраційної толерантності та визначати стратегію поведінки оператора Сил спеціальних операцій в умовах фрустраційних перешкод виконання завдань за призначенням.

У третьому розділі «Емпіричне дослідження психологічних

особливостей розвитку фрустраційної толерантності операторів Сил спеціальних операцій до виконання завдань в умовах бойових дій» автор наводить результати констатувального етапу психологічного експерименту, які надають йому підстави стверджувати, що більшість досліджуваних – операторів ССпО 126 осіб (56,4%) за оцінними показниками продемонстрували оптимальний та сприятливий рівні фрустраційної толерантності до виконання завдань за призначенням. Ще у 32 осіб (14,3%) виявлено критичний та у 65 осіб (29,3%) несприятливим рівені, тому їм потрібно розвивати фрустраційну толерантність як професійно важливу властивість оператора Сил спеціальних операцій.

Дисертантом розроблено та апробовано програму розвитку фрустраційної толерантності операторів Сил спеціальних операцій до виконання завдань в умовах бойових умовах «Іду на Ви». Результати, отримані за підсумками контрольного етапу експерименту, підтвердили її ефективність, що стало підставою для висновку про необхідність запровадження у навчальному процесі частин спеціального призначення (під час заходів бойової підготовки) цільової програми розвитку фрустраційної толерантності оператора Сил спеціальних операцій як професійно важливої властивості. Ефективність розробленої та апробованої програми розвитку фрустраційної толерантності операторів Сил спеціальних операцій до виконання завдань в умовах бойових дій «Іду на Ви» підтверджено наявністю позитивних зрушень в операторів зі складу експериментальної групи. Достовірність позитивних зсувів встановлено на рівні статистичної значущості $p \leq 0,05$, що є позитивним результатом реалізації програми розвитку фрустраційної толерантності і виконання завдань експериментального дослідження у цілому.

Таким чином, автором дисертації на великому теоретичному та емпіричному матеріалі, послідовно та неухильно дотримуючись визначених у теоретичній частині методологічних зasad, розкриваються та обґрунтуються її основні положення. При цьому, доведення їх

здійснюється автором із належною доказовістю і послідовністю.

Разом із тим при загальному позитивному враженні від опанованої роботи вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження, побажання та рекомендації.

1. У переліку умовних скорочень автору слід було навести лише ті, які не є загальновідомими. У вступі до дисертації при викладі використаних методів дослідження видається дещо зайвим перерахування застосованого психологічного інструментарію, оскільки він належить не до методів, а до методик дослідження. Практичне значення результатів дослідження продубльовано зайвий раз, при цьому мова мала б йти про практичне значення самого дослідження, а не його результатів.

2. Аналіз концептуальних підходів до проблеми фрустрації у теорії та практиці психологічної думки (п. 1.1; 2.1) автор міг би викласти у більшому, ніж вийшло, обсязі.

3. Автор зазначає у висновках до розділу 2, що його авторська методика «Прогнозування поведінки військовослужбовців Сил спеціальних операцій в екстремальних умовах виконання завдань за призначенням» дає можливість діагностувати рівень фрустраційної толерантності, припускаючи при цьому ототожнення змісту понять «прогнозування» і «діагностування». З огляду на це, обґрунтування авторської методики «Прогнозування поведінки військовослужбовців Сил спеціальних операцій в екстремальних умовах виконання завдань за призначенням» могло б стати окремим завданням дослідження.

4. Результати виконання завдання 3 - розробити й апробувати психологічний інструментарій діагностування рівня фрустраційної толерантності і типу поведінки операторів Сил спеціальних операцій до виконання завдань в умовах бойових дій бажано б було висвітлити в окремій публікації як один із окремих авторських доробків.

5. Автор по-різному називає заявлений професійно-психологічний тренінг розвитку фрустраційної толерантності військовослужбовців ССпО

«Іду на Ви» по тексту дисертації - програма розвитку фрустраційної толерантності (п. 3.6, завдання 4 дослідження) – що сприймається як значно ширше поняття, або психологічний тренінг (п. 3.5) – що сприймається як дещо вужче поняття.

6. З огляду на науковий характер наукової праці, що подається автором на захист, доповнення її цитатами відомих осіб на початку кожного розділу та окремих пунктів надає їй ознак зайвої публіцистичності і непотрібної пафосності.

7. При оформленні тексту основного змісту дисертації зустрічаються певні технічні недоопрацювання – після рисунку текст не відокремлюється; таблиця, що переноситься на наступну сторінку, супроводжується дописом «закінчення», а не «продовження»; при посиланні на використані джерела наводиться вдвічі більше джерел, ніж дозволяється (наприклад, с. 175). Наведені формули не нумеруються.

Але викладені вище зауваження, побажання та рекомендації не впливають суттєво на цілком позитивну оцінку самої роботи та тому не знижують наукову і практичну цінність дисертаційного дослідження Павlushенка Станіслава Миколайовича. Детальне вивчення його дисертації «Фрустраційна толерантність військовослужбовців Сил спеціальних операцій до виконання бойових завдань в умовах бойових дій» дозволяє зробити висновки, що її автор оволодів методологією наукової діяльності, і це дозволило йому якісно та на високому рівні виконати завдання дослідження. Тому дисертацію Павлушенка Станіслава Миколайовича є усі підстави вважати самостійним завершеним науковим дослідженням, що виконане на належному науковому рівні, воно відзначається науковою новизною, теоретичною та емпіричною обґрунтованістю отриманих результатів, а також їхньою очевидною практичною значущістю. Отримані дисертантом наукові доробки викладено згідно вимог до наукового стилю, його наукова праця є кваліфікованою інтерпретацією основних положень, що містяться у власному дослідженні. Основні результати дисертації із достатньою повнотою відображені у 21 науковій праці.

Таким чином, дисертаційна робота Павлущенка Станіслава Миколайовича відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченого ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затверженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44, а її автор - Павлущенко Станіслав Миколайович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія».

Офіційний опонент:

завідувач кафедрою психології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

доктор психологічних наук, професор,

заслужений діяч науки і техніки України

«28» листопада 2023 року

Олександр САФІН

Підпис Олександра САФІНА завіряю:

Ректор Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

професор

Олександр БЕЗЛЮДНИЙ